

Idealne žrtve

Otroci se norčujejo iz dekleta, ki se opoteka z berglami. Slepa ženska s pomočjo bele palice išče rob pločnika, moški pa gre tiho mimo nje, da ga ne bi slišala. Mimoidoči ponuja pomoč mladostniku na vozičku, ko ta pomoči sploh ne potrebuje. Voznica parkira osebni avtomobil na prostoru za invalide.

Čo je le nekaj primerov diskriminacije oseb z invalidnostjo. Tudi osebe z invalidnostmi so lahko žrtve fizičnih, emocionalnih, finančnih in spolnih zlorab ter zanemarjanja, prav tako kot drugi ljudje. Ker so v družbi mnogokrat nevidni, so zlorabljeni na veliko načinov. Invalidnost jih dela še bolj ranljive.

Do nedavnega zlorabe oseb z invalidnostjo niso bile deležne posebne pozornosti javnosti, v zadnjem času pa lahko v medijih zasledimo vse več primerov krutih in težkih oblik zlorab. Znani so primeri tisočih otrok s posebnimi potrebami in odraslih oseb z invalidnostjo, ki imajo podplutbe skrite pod obleko ali zlomljeno kost in jih ne zlorabljuje nevaren tujci, ampak oseba, ki jo poznajo in so mnogokrat fizično odvisni od nje.

Še manj opazne so subtilne oblike zlorab, kot so tretiranje prizadetih kot »večnih otrok«, usmiljeniški odnos, odločanje v njihovem imenu in podobno, ki jih družba in institucije spodbujajo, zato jih je še težje izkoreniniti.

Pogostost zlorab

Otroci s posebnimi potrebami in odrasli z invalidnostjo so bolj ranljivi glede zlorabe kot ostala populacija. Različne raziskave dajejo različne rezultate glede pogostosti zlorab, nakazujejo pa, da je pri invalidnih osebah 2 do 10-krat večja verjetnost, da bodo zlorabljene, kot med ostalimi ljudmi. 39 % poročenih invalidnih žensk je

Raziskave kažejo na to, da so osebe z invalidnostmi večkrat žrtve čustvene in fizične zlorabe.

partner fizično ali spolno zlorabil – 74 % jih poroča o fizičnem, 38 % pa o spolnem nasilju (Roehner Institute, 1995). 40 % žensk z invalidnostjo je bilo napadenih, spolno napadenih ali spolno zlorabljenih (Simpson, Best, 1991). Neka študija poroča, da je bilo 39 do 68 % deklic in 16 do 30 % dečkov z duševno prizadetostjo spolno zlorabljenih pred 18 letom starosti (Ticoll, 1994).

Raziskave se nanašajo na različne oblike prizadetosti, različne starostne skupine in različne oblike zlorabljanja, zato so med seboj neprimerljive. Vse pa kažejo na to, da so osebe z invalidnostmi večkrat žrtve čustvene in fizične zlorabe. Prav tako je tudi večja verjetnost, da bodo telesno zanemarjani ali spolno zlorabljeni.

Kaj dela osebe s posebnimi potrebami bolj ranljive?

Ekonomska, fizična in čustvena odvisnost od drugih ljudi

Mnogo odraslih oseb z invalidnostjo, predvsem tistih s težjimi oblikami prizadetosti, ni zaposlenih in nimajo dovolj lastnih finančnih sredstev za preživetje, zato so finančno odvisni od svojih sorodnikov ali pa živijo v instituciji. Nekateri so 24 ur na dan odvisni od fizične pomoči drugih oseb; osebe, ki živi v instituciji, se tedensko dotakne (pri oblačenju, osebni higieni, premikanju) več 10 negovalcev. Večina zaradi stalne nege in zdravstvene oskrbe ne more zgraditi stabilnega intimnega prostora, prav tako ne more

Manj opazne so subtilne oblike zlorab, kot so tretiranje prizadetih kot »večnih otrok«, usmiljeniški odnos, odločanje v njihovem imenu in podobno, ki jih družba in institucije spodbujajo, zato jih je še težje izkoreniniti.

Idealne žrtve

izoblikovati ustrezne samozavesti in samozaupanja, ki bi mu omogočila, da se upre ob bolečih ali neželjenih dotikih. Pri izražanju svojih potreb in želja so celo preveč potrpežljivi in pasivni.

Komunikacijske ovire

Duševno prizadeti mnogokrat niso sposobni na primeren način povedati, kaj se jim je zgodilo, ali pa jim drugi ne verjamejo. Mnogi zaradi pomanjkanja socialnih izkušenj sploh ne zanj prepoznati zlorabe. Nekateri ljudje imajo omejeno besedišče ali omejene možnosti komuniciranja; nekateri uporabljajo nadomestne oblike komuniciranja (elektronske komunikatorje, komuniciranje s slikami in simboli, znakovni jezik gluhih, ...). Večina elektronskih ali slikovnih komunikatorjev pa ne vsebuje besed, izrazov ali slik, s katerimi bi oseba lahko izrazila, da je bila zlorabljen, spolno napadena ali drugače viktimizirana.

Pomanjkanje in nedostopnost služb, ki nudijo pomoč

Nekateri živijo v takem okolju, kjer se zaradi arhitektonskih ovir, uporabe invalidskega vozička ali drugih pripomočkov za premikanje, sploh ne morejo umakniti iz sobe, stanovanja ali celo iz postelje. Različne javne službe so zaradi arhitektonskih ovir nedostopne ali pa nimajo informacij, kje pomoč sploh iskati.

Segregacija

Veliko oseb z invalidnostmi je izključenih iz normalnega socialnega okolja in živijo v institucijah. Segregacija pri šolanju, zaposlitvi in bivanju pomeni, da imajo invalidi omejene možnosti sodelovati

v običajnih situacijah, kjer se ponavadi srečujejo ljudje (njihove socialne izkušnje so vezane na negovalce, terapevte in druge strokovnjake). Tisti, ki živijo v institucijah, so po statistikah večkrat žrtve zlorab, predvsem storilcev, ki ponavljajo svoja dejanja. V institucijah ponavadi tudi nimajo dostopa do telefona, nimajo v bližini družine in drugih ljudi iz socialne mreže, ki bi jih kot žrtev zaščitili, ni policije ali zagovornikov. Za institucije je značilno neskladje moči med izvajalci in uporabniki storitev.

Družbeni vidik in miti

V družbi velja mnenje, da so osebe z invalidnostmi tako ali tako manj vredne, kar jih razvrstijo kot ljudi, hkrati pa se ne ver-

Nekatere raziskave so pokazale, da je skoraj vsak otrok s posebnimi potrebami doživel kakšno vrsto zlorabe.

jame v njihovo zlorabljanje. Prav tako velja prepričanje, da so invalidne osebe asekusualne, imune za bolečino in trpljenje in ne občutijo ničesar ali pa manj kot ostali ljudje. To napeljuje k prepričanju, da jih zlorabe ne prizadanejo tako močno.

Oblike in vrste zlorab oseb z invalidnostmi

Tako kot vsi ostali, so tudi invalidi žrtve fizičnih, čustvenih in psihičnih, ekonomskih in spolnih zlorab ter zanemarjanja. Poleg tega pa so podvrženi zlorabam, ki so

vezane na invalidnost. Govorimo še o oblikah zlorab, ki so ožje definirane ter neposredno povezane z invalidnostjo in posebnimi potrebami – preveliki zaščitenosti, zapiranj v sobo, pomanjkanju stimulacije, nadzora in skrbi, nepravilnemu ali nezadostnemu dajanju zdravil, zlorabi zdravil, prisilnemu hranjenju, medicinskemu fotografiranju, prikrajšanju za stike z drugimi ljudmi, prisluškovanju telefonskim pogovorom. Tu so še ignoriranje prošelj za pomoč ali zavrnitev iskane pomoči, neprestana kritika ter nespoštovanje invalidove zasebnosti in intimnosti. Širše gledano predstavljajo zlorabo oseb z invalidnostmi tudi segregacija in izolacija, nezadostno število ali nedostopnost do služb, ki nudijo pomoč, diskriminacija pri zaposlovanju.

Zlorabe v institucijah

Nekatere raziskave so pokazale, da je skoraj vsak otrok s posebnimi potrebami – še posebej, če je živel v instituciji, kjer je več negovalcev in drugih odraslih in zato večja verjetnost za zlorabo – doživel kakšno vrsto zlorabe. Raziskava (Sobsey in Doe, 1991) je pokazala, da je 44 % storilcev v povezavi z žrtvijo in je vezano na otrokovo invalidnost, od tega 27,7 % tistih, ki so omogočali usluge (negovalci, terapevti), 5,4 % šoferjev, 4,3 % rejnikov in 6,5 % drugih invalidov.

Na zlorabo v institucijah lahko gledamo predvsem z dveh vidikov: kot zlorabo osebe z invalidnostjo s strani osebja ali drugih uporabnikov, ali pa kot sistemsko zlorabo. V prvem primeru gre za

Večina elektronskih ali slikovnih komunikatorjev ne vsebuje besed, izrazov ali slik, s katerimi bi oseba lahko izrazila, da je bila zlorabljen, spolno napadena ali drugače viktimizirana.

problem negovalnega kadra, ki je preobremenjen (en negovalec mora v časovni stiski poskrbeti za več uporabnikov) in velikokrat slabo usposobljen za takšno delo. Pri spolnih zlorabah v institucijah lahko, kljub pozorni kadrovski izbiri, naletimo na pedofile in spolne iztirjence, ki svoja nagnjenja ponavadi dobro skrijejo, žrtve pa tako tega ne znajo povedati ali pa jim nihče ne verjame.

V institucijah prihaja tudi do zlorab diagnoz, predvsem v smislu dajanja nalepk (klicanje po imenu diagnoze ali pripomočih, ki jih oseba uporablja, na primer cerebralni distrofik, vozičkar, ...). Zloraba je tudi, da z diagnozo postavimo omejitve glede razvoja in ciljev ter pričakovanj do otroka ali pa zaradi invalidnosti toleriramo nesprejemljivo vedenje, ki bi se ga moral naučiti obvladati.

Pri sistemski zlorabi ne moremo govoriti o odgovornosti posameznikov, ampak gre za ogromen in kompliciran sistem skrbi za ljudi z invalidnostmi, ki je morda nesposoben zagotoviti varnost in primerno skrb vsem uporabnikom. Agresivno vedenje, samopoškodovanje in neprilagojeno vedenje, ki so mnogokrat posledica preteklih ali še trajajočih zlorab, velikokrat obravnavajo z vedenjsko ali medikamentozno terapijo. Lažje je z zdravili umiriti posameznika in ga narediti pasivnega, kakor pa opolnomočiti uporabnika za samozastopanje. Bistvo institucionalizacije je, da ena skupina ljudi odloča v imenu druge skupine ljudi. Odločanje pomeni odločati o tem, kam bo oseba šla, kaj bo imela oblečeno, kdo jo bo

obiskal, kaj bo jedla ter kdo in na kakšen način ji bo pomagal pri osebni higieni.

Zlorabe v družini

Ne glede na to, kako je družina prilagojena razmeram, ki so povezane s skrbjo za člana z invalidnostjo, vsaj občasno vsaka doživlja stres. Vsak družinski član, ponavadi predvsem mati, je lahko izčrpan od nenehne skrbi za invalidnega člana, kar poveča verjetnost zlorabe. Dejavniki stresa so slabo finančno stanje in povečane materialne potrebe družine, socialna izolacija, stresna obdobja prehoda (vstop v vrtec, šolo, ...), občutja razočaranja, frustracije in sramu, nenehna odgovornost in skrb za otroka ter prepričanje, da se ne da nič več storiti.

Velikokrat se zgodi, da imajo starši do svojega otroka s posebnimi potrebami preveč zaščitniški odnos. Razumljivo je, da želijo starši otroka, ki je kronično bolan ali ima kakšno obliko prizadetosti, zaščititi ter obvarovati pred krutim in nevarnim svetom. To pa lahko hitro privede do hiperprotektivnosti. Starši otroku onemogočajo eksperimentiranje z okolico, na osnovi katerega otrok pridobiva pomembne življenjske izkušnje. S tem ga omejujejo v razvoju mnogih spretnosti in sposobnosti, ki bi jih lahko v drugačnih okoliščinah, ne glede na svojo invalidnost, privedel do veliko širšega razpona.

Če družinski člani brez prave potrebe prevzamejo naloge namesto otroka, ga vedno znova potiskajo v vlogo nemočnega in ne-

Če družinski člani brez prave potrebe prevzamejo naloge namesto otroka, ga vedno znova potiskajo v vlogo nemočnega in neobogljene, dolgoročno pa ga s tem bolj prikrajšajo, kot mu pomagajo.

■ ■ ■

Kam se obrniti po pomoč?

• Policija 113. • Center za socialno delo. • Zdravnik. • Socialna služba kliničnega centra. • Varne hiše in krizni centri. • Nevladne organizacije.

Nevladne organizacije, ki delujejo na področju boja proti zlorabljanju

SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja, 080 11 55 (vsak delavnik od 12.00 do 18.00 ter vsak dan od 18.00 do 22.00)

Ženska svetovalnica, Miklošičeva 14, 1000 Ljubljana, 01 434 72 61 (od ponedeljka do srede od 16.00 do 18.00, četrtek in petek od 10.00 do 12.00)

Zavod EMMA, Tržaška 2, p.p. 221, 1000 Ljubljana, 080 21 33 (vsak delavnik med 9.00 in 14.00 ter vsak dan med 18.00 in 21.00)

Združenje proti spolnemu zlorabljanju, Masarykova 23, 1000 Ljubljana, 080 28 80, 01 43 13 341

Društvo za nenasilno komunikacijo, Miklošičeva 36, 1000 Ljubljana, 01 434 48 22, Gosposvetska 27, 2000 Maribor, 02 250 17 36

Društvo Ključ – Center za boj proti trgovini z ljudmi, p.p. 1646, 1001 Ljubljana, 01 510 42 20

Društvo center za pomoč mladim, Kersnikova 4, 1000 Ljubljana, 01 438 22 10

Društvo varnega zavetja, p.p. 18, 9240 Ljutomer, 02 584 83 90.

Idealne žrtve

bogljenega, dolgoročno pa ga s tem bolj prikrajšajo, kot mu pomagajo. Na osnovi tega si oblikuje slabo samopodobo in tudi sam začne verjeti, da je nemočen in odvisen.

Pomembno je tudi vstopanje v normalne odnose z vrstniki, s katerimi si pridobiva nujno potrebne socialne izkušnje (kdaj tudi slabe), za katere so otroci s posebnimi potrebami mnogokrat prikrajšani. Pri tem ne gre samo za zlorabo staršev, ki otroka preveč ščitijo, ampak predvsem za sistem skrbi, ki otroke s posebnimi potrebami segregira v posebne vrtce, šole, zavode in kasneje v posebne delavnice ter bivalne enote.

Obravnava zlorab

Prepoznavanje zlorab

Prvi korak pri obravnavi zlorabe je prepoznavanje. Pri osebah, ki so duševno prizadete, moramo biti zelo pozorni na znake, ki bi lahko kazali na zlorabo. Prepoznavanje in identifikacija zlorabe je ponavadi otežena zaradi komunikacijskih ovir, omejenih socialnih in življenjskih izkušenj zlorabljenega ter odvisnosti od skrbi drugih ljudi. Še posebej težko prizadeti (predvsem duševno) ne morejo in ne znajo izraziti zlorabe oziroma se zlorabe sploh ne zavedajo.

Fizični znaki so: • nepojasnjene poškodbe, bolečina ali modrice, • zamuda pri iskanju pomoči, • prevelika pomirjenost (over-sedation), • madeži na oblačilih ali izginotje oblačila, • spremembe v spolnem vedenju, • nepojasnjena nosečnost.

Vedenjski znaki so: • vedenjski ekstremi, kot so hiperaktivnost in

nihanje razpoloženja, • nenavaden strah pred določeno osebo, • izogibanje nekaterim krajem, • strah pred fizičnim kontaktom, • depresija, • motnje spanja, • motnje prehranjevanja, • umikanje, • vidna izguba ali naraščanje telesne teže, • nizko samospoštovanje, • avtoagresivno vedenje in samopoškodbe, • težave pri učenju in koncentraciji.

Situacijski znaki so: • zloraba alkohola ali drog pri skrbniku, • poniževalni odnos skrbnika/negotvalca do osebe z invalidnostjo.

Pri prepoznavanju znakov zlorabe je zelo pomembno, da smo previdni pri sklepanju, da gre za

Še posebej težko prizadeti (predvsem duševno) ne morejo in ne znajo izraziti zlorabe oziroma se zlorabe sploh ne zavedajo.

zlorabo. Samo en znak ponavadi še ne pomeni, da je oseba zares zlorabljen. Pomembno je, da dobimo več informacij in jih preverimo pri različnih virih.

Obravnava zlorabe

Proces obravnave mora biti prilagojen posameznikovim posebnim potrebam. Vzeti si je treba dovolj časa; v nekaterih primerih je bolje načrtovati več krajših sestankov. Informacije je treba pridobiti iz več virov. Vprašanja naj bodo kratka in konkretna. Jezik, ki ga uporabljamo, mora biti zlorabljeni osebi domač in razumljiv, prilagojen njegovi stopnji razumevanja. Pomembni so neverbalni

odzivi (izraz obraza osebe z invalidnostjo, čustveni izrazi, ...). Na primer nekdo, ki ne more govoriti, občuti jezo in nemoč, svojo frustracijo pa mora na nek način izraziti in velikokrat je edini način, da nase opozori z »neprimernim« vedenjem. Okolica to vedenje ignorira, ker oseba tako ali tako želi samo »vzbujati pozornost«. Nujno je treba ugotoviti vzrok takega vedenja.

Če oseba uporablja nadomestne oblike komuniciranja, ji je treba omogočiti, da se izrazi na tak način (uporaba komunikatorja, table s črkami, pomoč prevajalca v znakovni jezik, ...). Pri nekaterih je v pomoč risanje ali uporaba slik ali fotografij kot oblika izražanja.

Zelo pomemben člen pri obravnavi zlorab oseb s posebnimi potrebami, predvsem tistih z intelektualno invalidnostjo, je zagovornik oziroma zastopnik, ki mu zlorabljeni zaupa. To je lahko družinski član ali drugi sorodnik, prijatelj, kdo od osebja v ustanovi. Zagovornik mora osebo dovolj dobro poznati, da jasno razume njegove potrebe in želje, čeprav se želje uporabnika in zagovornika razlikujejo.

Preventiva

Najširše gledano je najboljša pot za preventivo pred zlorabami oseb z invalidnostmi ustvarjanje pogojev, ki bodo omogočili vsem invalidom, da postanejo enakoopravni in sprejeti člani družbe.

Nevarnost zlorabe se zmanjša, če osebam z invalidnostmi omogočimo bivanje zunaj institucij.

Pri sistemski zlorabi ne moremo govoriti o odgovornosti posameznikov, ampak gre za ogromen in kompliciran sistem skrbi za ljudi z invalidnostmi, ki je morda nesposoben zagotoviti varnost in primerno skrb vsem uporabnikom.

Ustvarjanje socialnih, družinskih in organizacijskih pogojev, ki podpirajo osebe z invalidnostmi v samozastopanju, minimalizira učinek institucionalizacije. Osebam z invalidnostmi je treba omogočiti neodvisnost pri sprejemanju odločitev glede bivanja, osebnega spremstva, financ in organizacije vsakdanjika. Pomembna je finančna neodvisnost.

Pomembno je izobraževanje profesionalnih delavcev v najrazličnejših strokovnih službah o nevarnostih zlorabe invalidov, o njihovi veliki ranljivosti in možnih pasteh, v katere se strokovni kader vse prehitro ujame. Nujno je prepoznavanje znakov zlorabe. Prav tako je pomembna natančna selekcija, izobraževanje, podpora in supervizija negovalnega kadra,

predvsem v večjih institucijah; bolj izobraženi negovalci in tisti, ki čutijo pri svojem delu podporo nadrejenih, predstavljajo manjšo nevarnost zlorab. Po drugi strani pa je treba v zvezi z zlorab izobraziti tudi osebe z invalidnostmi, da se bodo zavedale ranljivosti glede zlorab in oblik zlorab. Še pomembnejše pa je informiranje o možnih oblikah pomoči v primeru zlorabe in zagotoviti tudi dostopnost teh služb invalidom.

Kot preventiva zlorab je pomembno delo z družino osebe z invalidnostjo in sicer v smislu nudenja strokovne pomoči in razbremenitve v situacijah, ko starši potrebujejo podporo ■

Viri

1. Virginia Focht (1996), *Beyond Abuse: Treatment Approaches for Peo-*

ple With Disabilities, iz *Issues in Mental Health Nursing* 17, str. 427-438 (http://greg.quuxuum.org/journal/focht_new.html)

2. *Understanding Abuse of Peoples with Disabilities*, zloženska Iowa State University (1994)

3. *Abuse of People with Disabilities: Information for Service Providers* (<http://www.publiclegaled.bc.ca/abuse/providers.htm>)

4. Alenka Seršen, *Preprosto bil sem tam, na voljo, ranljiv ...*, *Revija Pet*, julij 1997

5. *Abuse of Persons with Disabilities* (<http://www.gov.ns.ca/coms/files/facts8.asp>)

6. *Family Violence and People with a Mental Handicap* (<http://www.hc-sc.gc.ca/hppb/familyviolence/html/fumentaleng.html>)

7. *Družine in invalidnost*, Publikacija Sončka – Zveze društev za cerebralno paralizo Slovenije

Nujno je prepoznavanje znakov zlorabe.

Labirinti – projekt Centrov za socialno delo Ljubljana-Šiška in Ljubljana-Moste Polje

Projekt Labirinti je skupnostni projekt dveh centrov za socialno delo, ki pokrivata področje Šiške in Moste-Polje. Projekt v celoti financira in podpira Mestna občina Ljubljana, Oddelek za zdravstveno in socialno varstvo.

Namen projekta je poiskati poti k razumevanju vrstniškega nasilja in odkrivanju njegove govorice. S projektom želimo med mladimi in znotraj šole kot strokovne ustanove spregovoriti o nasilju, ozaveščati otroke in mladostnike ter strokovne delavce o problematiki nasilja in jih seznaniti z načini kako odreagirati, kadar so sami ogroženi ali ko se srečajo z nasiljem kot strokovni delavci šole.

Več o projektu si lahko ogledate na portalu www.labirinti.si.

Otroci in mladostniki s posebnimi potrebami so še posebej ranljivi, o nasilju nad in med njimi se še malo govori. Morda je sedaj priložnost, da se jih sliši.

Opozorili bi radi tudi na možnost spletnega svetovanja v rubriki Svetovalnica, ki je namenjena tako otrokom in mladostnikom kot tudi staršem in strokovnim delavcem.

Več o projektu v naslednji številki.

*Vodja projekta Labirinti
Irena Valič, dipl. soc. del.*

Foto: Jože Primožič